

by the 'Fürsten' of Germany or the 'nobles' of France. It set the peers and great barons in a category entirely distinct from that of the mere knights and commoners (72-74). In the process, it encouraged those centrifugal tendencies towards regionalism and aristocratic faction that Crouch prefers to attribute to the rise, a century earlier, of a new aristocratic *mentalité*. Saul allows for further changes after 1300, particularly in warfare as a result of the indiscriminate slaughter meted out, not by gunpowder (a relatively ineffective agent) but the longbow. He describes, but avoids any explanation for, the further collapse of royal authority after 1400, from the regionalism of a John of Gaunt to the civil wars of Richard of York. Paradoxically, his overarching narrative of social development, so convincing for the period before 1350, is weakest for precisely that period when his knowledge of politics and social detail reaches its height. Here, it seems there is a third period of transformation ripe for scholarly enquiry. The old verities of Stubbs, Plummer and McFarlane have still to be tested using the reagents of European rather than purely Anglocentric enquiry.

To read these two books in conjunction is to enjoy a dialogue between two powerful and inquisitive minds. Saul's empirical lucidity helps illuminate Crouch's more penetrating command of theory. Crouch's feast of anecdote and incident adds depth to what, superficially, can seem a more pedestrian approach by Saul. These are both excellent books. They can be enjoyed alike by students and by experts, by those in search of a basic narrative of English social history, as by those seeking new theoretical models to explain the development of English, as of European social elites. By contradicting one another on essential points of interpretation, they transform debate. Herein lies a 'Transformation' for which both authors deserve not only our admiration but our thanks.

Nicholas Vincent

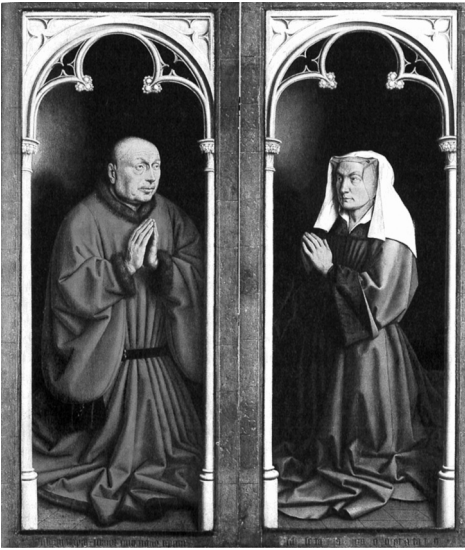

DE ADEL IN LAATMIDDELEEUWS VLAANDEREN IN KAART GEBRACHT

Frederik Buylaert, *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Nieuwe Reeks, XXI (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2010, 338 p., ill.); Frederik Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350-ca. 1500)*, Historische monografieën Vlaanderen, I (Gent: Academia Press, 2011, 867 p.)

Frederik Buylaert (1981) verdedigde in 2008 zijn magistrale dissertatie tot het behalen van de graad van doctor in de geschiedenis aan de Universiteit Gent met de titel 'Eeuwen van Ambitie. Edelen, steden en sociale mobiliteit in laatmiddeleeuws Vlaanderen'. Beide voorliggende werken bevatten de gepubliceerde versie van dit onuitgegeven werkstuk. In *Eeuwen van ambitie* bestudeert de auteur de Vlaamse adel in de late middeleeuwen; het tweede boek bevat een repertorium van 450 families die de auteur over een periode van ruim honderdvijftig jaar rekent tot de Vlaamse adel (in feite beperkt tot het Dietstalige gedeelte van het graafschap Vlaanderen; Waals-Vlaanderen, bestaande uit de kasselrijen Rijsel, Douai en Orchies, is buiten beschouwing gelaten). Beide publicaties vullen elkaar dus aan.

De auteur stelde zich in de eerste studie tot doel om na te gaan hoe het geheel van adellijke families in laatmiddeleeuws Vlaanderen werd gevormd en hoe het evolueerde. De studie valt in feite uiteen in twee delen. De eerste twee hoofdstukken vormen een soort inleiding; hier komen de elementen aan bod die bepalend waren voor de conceptualisering van de adellijke status. In de vier volgende hoofdstukken wordt dan de evolutie van de Vlaamse adel bestudeerd in relatie

De Vlaamse edelman Josse Vijd en zijn echtgenote Elisabeth Borluut, begunstigers van het Lam Godsretabel van Jan en Hubert van Eyck in de Gentse Sint Janskerk (thans Sint Baafskathedraal). Beiden zijn op de achterzijde van de zijpanelen afgebeeld (foto uit besproken boek)

met diverse ontwikkelingen in de laatmiddeleeuwse samenleving. Hierbij wordt eerst en vooral ingegaan op de ‘adelscrisis’ (hoofdstuk 3) en de adellijke migratiepatronen (hoofdstuk 4). Vervolgens vraagt de auteur zich af hoe de geschiedenis van de laatmiddeleeuwse adel is beïnvloed door de vorming van een krachtige vorstelijke staat in de Nederlanden (hoofdstuk 5) en de hoge urbanisatiegraad van de Vlaamse samenleving (hoofdstuk 6). In het besluit worden de verschillende invalshoeken samengebracht om een antwoord te geven op de twee hoofdvragen, namelijk: hoe de samenstelling van de Vlaamse adel precies evolueerde in deze periode en in welke mate deze personen met een gedeelde sociale status samen een sociale groep vormden.

Het uitgangspunt van Buylaerts studie vormt de vaststelling dat adeldom in Vlaanderen tot diep in de zestiende eeuw gezien moet worden als een statusvorm die door de samenleving zelf werd toegeschreven aan bepaalde personen en families op grond van een reeks gewoonterechtelijke conventies. Personen waren van adel als zij zich als zodanig profileerden en tegelijkertijd als zodanig werden gepercipieerd door de hen omringende sociale netwerken. De spelregels die de sociale consensus structureerden of iemand van adel was, kunnen, volgens de auteur, samengevat worden in vijf sleutelementen: (1) in de eerste plaats heerlijke machtsuitoefening, die was verankerd in grootgrondbezit; (2) daarnaast een patrilineaire familiestructuur, volgens welke het heerlijke patrimonium van de ene op de andere generatie werd overgedragen. (3) Deze patrilineaire structuur leidde tot een adellijke vooroudercultus en de fictie dat adeldom slechts door geboorte werd doorgegeven, (4) waarbij uiteraard een huwelijk met verwante ‘adellijke geslachten’ zeer belangrijk was. (5) Om van adel te zijn of te worden, was het ten slotte noodzakelijk om zijn status te veruitwendigen door het voeren van een passende levensstijl.

Het globale beeld dat historici tot nu toe hadden was dat van een Vlaamse adel die in de veertiende eeuw in een bestaanscrisis was gestort door de teruglopende inkomsten uit grootgrondbezit ten gevolge van de veranderende economische structuren. Wat overbleef van de adel werd vervolgens gered door de zich ontplooiende vorstelijke staat, waarbij de vorst–en dan vooral de Bourgondische dynastie–de verarmde edelen een nieuwe economische basis zou hebben geboden door hen in te schakelen in het staatsapparaat en hun uitgedunde rangen aanvulde via het adelen van burgerlijke ambtenaren. De Vlaamse adel zou op die manier zijn omgesmeed van een rivaal om de macht tot een volgzaam staatselite. Daarbij zou hij ook meer en meer versmelten met de adel van de andere vorstendommen in de zich vormende personele unie van de Bourgondische Nederlanden.

De auteur toont stapsgewijs aan dat dit beeld foutief is. Daar waar de Vlaamse adel in de veertiende eeuw nog hoofdzakelijk een militaire elite van grootgrondbezitters was die in de eerste plaats op het platteland actief was, was hij aan de vooravond van de zestiende eeuw al veel meer een regentenklasse geworden die ook in de stad actief was en voor een steeds groter deel werd gevormd door handelaars, bankiers en staatsambtenaren.

Op de tweede centrale vraag: in welke mate deze personen met een gedeelde sociale status samen een 'sociale groep' vormden met bepaalde karakteristieken, gedeelde belangen en een eigen identiteit, is het antwoord van de auteur ondubbelzinnig: er kan geen sprake zijn van 'de adel' als sociale groep in deze periode. Het conglomeraat van adellijke personen en families van laatmiddeleeuws Vlaanderen valt in absolute termen immers niet te onderscheiden van de bredere sociale, economische en politieke toplaag van de samenleving. Het was integendeel naadloos verweven met een bredere sociaal-economische elite, waar ook stadspatricieers, vorstelijke ambtenaren en plattelandsnotabelen toe behoorden. Sprekend is het beeld dat de auteur ophangt van een eersteklascoupé van een trein, waarin de passagiers voortdurend heen en weer wandelden tussen de eerste- en tweedeklaswagens en elkaar frequent ontmoetten in de restauratiewagens.

Na het standaardwerk van Ernest Warlop (uitgebracht in Nederlandse versie in 1968 en in Engelse versie in 1976) dat het ontstaan en de ontwikkeling van de adel in het graafschap Vlaanderen vóór 1300 schetst maar in feite hoofdzakelijk toegespitst is op de twaalfde eeuw, is dit de eerste omvattende studie over de Vlaamse adel in de late middeleeuwen.

Uiteraard zou een dergelijk werkstuk nooit mogelijk zijn geweest zonder de vele historici die aan de weg hebben getimmerd. Voorbereidend werk werd niet alleen geleverd door specialisten die bepaalde aspecten van de laatmiddeleeuwse samenleving in het graafschap Vlaanderen onderzochten, maar ook door enkele historici die zich hoofdzakelijk hebben toegelegd op het zoeken naar een antwoord op de vraag wat onder 'adel' in de toenmalige maatschappelijke context verstaan diende te worden. Vooral dat laatste was belangrijk om het studieobject te kaderen.

Het grootste probleem vormt immers het vinden van criteria/kenmerken/indicatoren om uit te maken wie van adel was en wie niet. Zelf heb ik ooit een poging ondernomen om sluitende kenmerken voor de adel in de Bourgondische periode te vinden en zelfs om tot een soort definitie te komen.¹ Het was toen al duidelijk dat er weinig indicatoren te vinden zijn die uitsluitend naar de adellijke status verwijzen. De auteur heeft dit opgelost door een brede waaier van mogelijke indicatoren, zowel sluitende als minder sluitende, op zijn onderzoekspopulatie los te laten. Over de waarde van deze of gene indicator kan men desgevallend in discussie treden, maar de gevolgde werkwijze heeft wel het voordeel dat de nadruk minder ligt op individuen dan wel op families waarvan de op- of neerwaartse evolutie in beeld kan worden gebracht. De verschillende indicatoren worden beknopt besproken in het eerste hoofdstuk van *Eeuwen van ambitie* en in de inleiding van het *Repertorium*. Voor een uitvoeriger bespreking wordt gemakshalve verwezen naar een syntheseartikel dat ondertussen van de persen is gerold.²

Het globale resultaat is een intelligent en goed onderbouwd werkstuk dat in feite de elite in het Dietstalige deel van het graafschap Vlaanderen tussen 1350 en 1500 in kaart brengt, dus niet alleen degenen die al tot de adel behoorden maar ook zij die ertoe gingen behoren. Dat naast de synthese ook het *Repertorium* in boekvorm werd uitgebracht, mag ronduit als een mirakel worden beschouwd. Namens alle onderzoekers gaat mijn oprechte dank dan ook uit naar de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent en het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, die de handen in elkaar hebben geslagen om deze schat aan informatie voor een ruimer publiek en voor verder historisch onderzoek toegankelijk te maken.

In Leiden werd een goed decennium geleden de onderzoeksgroep *Burgundian nobility. Noble families and princely politics* opgericht, die in de eerste plaats de adel in de Bourgondische Nederlanden in kaart wil brengen. Dat heeft al geleid tot enkele uitgebreide studies, met name betreffende de adel in Holland en in Zeeland, respectievelijk van de hand van Antheun Janse en Arie

van Steensel.³ De voorliggende studie van Frederik Buylaert betreffende de adel in Vlaanderen sluit daarbij aan. Voor de andere vorstendommen moeten we het vooralsnog stellen met enkele syntheseartikelen en partiële studies.⁴

Het graafschap Vlaanderen behoorde in de bestudeerde periode tot een van de rijkste regio's van West-Europa en het was met zijn machtige en rijke steden ongetwijfeld het belangrijkste vorstendom van de Bourgondische Nederlanden. Dit gegeven heeft ook de Vlaamse adel sterk beïnvloed, zo blijkt. Het raakvlak tussen de edelen en de patriciërs van de belangrijkste steden, die zich met hun rijkdom en macht een adellijke levensstijl konden aanmeten en daardoor op voet van gelijkheid banden konden aanknopen met de edelen van het graafschap, werd gaandeweg zo groot, dat er zelfs sprake was van een gedeeltelijke osmose. De betrokkenheid van de Vlaamse adel in de stadspolitiek steeg dan ook dermate spectaculair, dat de auteur tot het besluit komt dat de Vlaamse adel in de late middeleeuwen vóór alles gekenmerkt werd door een sterk urbaniseringsproces, wat in de bestaande historiografische literatuur niet wordt onderkend en zelfs wordt betwijfeld. Ook op een ander vlak is een historiografische revisie op zijn plaats. In tegenstelling tot wat doorgaans wordt beweerd, was het voortschrijdende staatsvormingsproces zeker niet de enige of zelfs maar de belangrijkste drijfveer voor de sociogenetische vernieuwing van de Vlaamse adel.

De voorliggende studie is dus niet alleen belangrijk door haar grondige analyse van het fenomeen 'adel' in het graafschap Vlaanderen in de late middeleeuwen, maar ze relativiseert ook een aantal opvattingen die terug te vinden zijn in de historiografische literatuur. Bovendien reikt ze een aantal indicatoren aan voor de studie van de adel in andere vorstendommen, al zal de waarde van elke indicator steeds per vorstendom getoetst moeten worden aan het eigen bronnenmateriaal. Wat voor het ene vorstendom een sluitende indicator kan zijn, hoeft dat niet noodzakelijk te zijn in een ander vorstendom. Met name is dit het geval voor de ridderslag die een burger had ontvangen: werd de geridderde burger door de samenleving als een edelman beschouwd? De auteur meent dat dit in Vlaanderen in de bestudeerde periode buiten kijf staat, al betekende dit niet noodzakelijk dat de adellijke status ook gold voor het nageslacht van de nieuwe ridder. Daartoe dienden nog bijkomende voorwaarden te worden vervuld, zoals het zich aanmeten van een adellijke levensstijl en het verwerven van heerlijk grondbezit, *de* hoeksteen van de adelscultuur. Voor de auteur is de ridderslag dus een sluitende indicator in laatmiddeleeuws Vlaanderen om iemand als edelman te kwalificeren, maar dit was zeker niet het geval in alle vorstendommen van de Nederlanden.

Daarmee is tevens het belang van de voorliggende publicaties aangetoond. Ze zijn alleszins *incontournables* voor eenieder die belangstelling heeft voor adelsgeschiedenis, de geschiedenis van de Bourgondische Nederlanden in het algemeen en van het graafschap Vlaanderen in het bijzonder.

Paul de Win

- ¹ P. de Win, 'Queeste naar de rechtspositie van de edelman in de Bourgondische Nederlanden', *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, LIII (1985) 223-274.
- ² F. Buylaert, W. de Clercq en J. Dumolyn, 'Sumptuary legislation, material culture and the semiotics of "vivre noblement" in the county of Flanders (14th-16th centuries)', *Social history*, XXXVI (2011) 393-417.
- ³ A. Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum, 2e druk 2009; oorspr. 2001); A. van Steensel, *Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Hilversum, 2010).
- ⁴ Voor een stand van zaken: Th. de Hemptinne en J. Dumolyn, 'Historisch adelsonderzoek over de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode in België en Nederland: een momentopname', *Bijdragen en nededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXXIII (2008) 481-489.